

Guds forsyn

Et forsømt tema i sjælesorg og forkyndelse ved dødsfald og begravelse

Børge Haahr Andersen
Daglig leder og lærer i praktisk teologi
på Fjellhaug International University College, Denmark
bha@dbi.edu

Temaet Guds godhed og almagt i mødet med det lidende menneske er et tilbagevendende tema i det, som i luthersk sammenhæng er den primære kilde til sjælesorg og forkyndelse, nemlig de bibelske skrifter. I det følgende vælger jeg at afgrænse mig til en kort oversigts gennemgang af nogle hovedtemaer i tre af de poetiske skrifter i GT, Jobs Bog, Prædikerens Bog og Salmernes Bog. Når jeg netop vælger disse tre skrifter, er det, fordi spændingen mellem Guds almagt og det lidende menneske her er særlig udtalt. Derefter vil jeg give et lille vue over, hvordan Guds almagt og forsyn i mødet med lidelse og død har præget den danske salmebog (DDS). Jeg kunne have inddraget teologisk litteratur, opbyggelig litteratur og også andre sangtraditioner i Danmark og Skandinavien end DDS. Men min vurdering er, at DDS på en ret unik måde illustrerer, hvordan forsynet er blevet forstået og formuleret i de fem århundreder, hvor der har været en luthersk kirke i Danmark. Endelig giver jeg et personligt bud på, hvordan vi kan generobre forsynslæren som en del af forkyndelse og sjælesorg ved den kirkelige handling, som mere end noget andet sted aktualiserer emnet, nemlig prædikenen ved bisættelsen/begravelsen.

Artiklen berører derfor både eksegesi, bibelsk teologi, dogmehistorie, hymnologi og homiletik. Men vinklen er praktisk teologi og den udfordring, som homiletikken altid står over for, at være fortrolig med den bibelske verden og tilhørernes verden og formidle en bro derimellem.

Nøgleord: Forsyn, almagt, Den danske Salmebog (DDS), teodice, bisættelse/begravelse

1. Indledning og afgrænsning

Guds forsyn er både som ord og sag gledet i baggrunden i forkyndelse og sjælesorg i dansk teologi i de sidste årtier. Det kan ske i et direkte opgør med Guds forsyn og almagtsstyre, som det sker i dele af den postmoderne teologi¹. Eller det kan ske, under inspiration fra dele af de protestantiske kirker i USA, at man lærer en Open Theism, hvor

Gud ikke på forhånd kender fremtiden i detaljer og derfor ikke styrer alt, hvad der sker.² Men også i traditionelle lutherske kredse og i det personlige fromhedsliv er der klare tendenser til, at temaet "Guds forsyn" glider i baggrunden til fordel for en mere antropocentrisk teologi og forkyndelse. Måske ikke, når temaet er Guds omsorg og hjælp i livet, men mere tydeligt, når emnet er Guds almagt og styre

gennem lidelse og død. Den danske teologiske debat i kølvandet på tragedien på Utøya har afsløret både usikkerhed og uenighed om forståelsen af forsynet. Jeg inddrager dele af denne debat i min artikel.

Temaet Guds godhed og almagt i mødet med det lidende menneske er et tilbagevendende tema i det, som i luthersk sammenhæng er den primære kilde til sjælesorg og forkyndelse, nemlig de bibelske skrifter. I det følgende vælger jeg at afgrænse mig til en kort oversigtsgennemgang af nogle hovedtemaer i tre af de poetiske skrifter i GT: Jobs Bog, Prædikerens Bog og Salmernes Bog. Når jeg netop vælger disse tre skrifter, er det, fordi spændingen mellem Guds almagt og det lidende menneske her er særligt udtalt.³ Derefter vil jeg give et lille vue over, hvordan Guds almagt og forsyn, i mødet med lidelse og død, har præget Den Danske Salmebog (DDS)⁴. Jeg kunne have inddraget teologisk litteratur, opbyggelig litteratur og også andre sangtraditioner i Danmark og Skandinavien end DDS. Men min vurdering er, at DDS på en ret unik måde illustrerer, hvordan forsynet er blevet forstået og formuleret i de fem århundreder, hvor der har været en luthersk kirke i Danmark. Endelig giver jeg et personligt bud på, hvordan vi kan generobre forsynslæren som en del af forkyndelse og sjælesorg ved den kirkelige handling, som mere end noget andet sted aktualiserer emnet, nemlig prædikenen ved bisættelsen/begravelsen.

Artiklen berører derfor både eksegese, bibelsk teologi, dogmehistorie, hymnologi og homiletik. Men vinklen er praktisk teologi og den udfordring, som homiletikken altid står over for; at være fortrolig med den bibelske verden og tilhørers verdens verden og formidle en bro derimellem⁵.

2. Guds forsyn – en præsentation af min position i forhold til andre i den aktuelle danske debat

Guds forsyn forstår jeg som en del af Guds opretholdende gerning og styre, vilje og virken med i det, der sker i syndefaldets verden og som noget, der omspænder hele universet og alle skabninger. Ikke en spurv falder til jorden uden Gud. Men det gælder i særlig grad mennesket som individ og det menneskelige fællesskab (ApG 17:26), og det gælder i unik forstand det gamle og det nytestamentlige gudsfolk, hvor Guds indgreb og styre i historien er ledsaget af profeters og apostles åbenbaringsord (Amos 3:1-6), og hvor Paulus kan formulere det så dristigt, at alt virker sammen til gode for dem, som elsker Gud (Rom 8:28). Forsynstanken betyder med andre ord, at der ikke sker noget, som er tilfældigt eller bestemt af en anonym skæbne. Alt er bestemt af Guds forudviden, styre og virke. I en svensk forklaring til Luthers lille katekismus siges det på følgende måde:

Hvad bør vi tænke om de ulykker, som rammer mennesker her i verden?
Svar: De ulykker, som træffer mennesker, bør vi aldrig anse for at være tilfældige eller en blind, ubevægelig skæbnes værk, men er sendt (tilskikket) af Gud for syndens skyld for at straffe, værne og vække de ugudelige og prøve de gudfrygtige og styrke deres håb, kærlighed og tiltro til Gud.⁶

Min tese i det følgende er, at forkyndelse og sjælesorg skal fastholde en række paradokser: 1) Guds almagt, alvirksomhed og styre af alle ting, 2) Det onde er ondt og meningsløst og det ondes rod kan aldrig tilskrives Gud, 3) Guds styre inkorporerer alt i sin skjulte plan og vilje, og omfatter selv lidelse, ulykker, modgang og ondskab.

Dermed har jeg afgrænset mig fra den postmoderne afvisning af Guds forsyn og almagt, som den blandt andet kommer til udtryk i Lars Sandbecks bog: *De gudsforsladtes gud*. Jeg har ligeledes afgrænset mig fra den tankegang, at Guds almagt betyder, at han er årsag til det onde på samme måde som han er årsag til det gode. Denne tanke findes i forskellige udgaver: I en hypercalvinistisk tradition,⁷ i den ”jahvistiske” teologi, som ifølge visse religionshistoriske læsninger danner baggrund for dele af Mosebøgernes gudsbillede,⁸ i en islamisk tradition⁹ og i den oldkirkelige manikæisme.

Også blandt dem, der fastholder en traditionel luthersk forståelse af Guds almagt og det onde, er der forskellige positioner og betoning. Jørgen Sejergaard¹⁰ formulerer sig på den måde, at Gud er almægtig, men har givet naturen, menneskene og ånderne et vist frirum, hvor de kan virke efter eget forgodtbefindende, uden at han på forhånd har besluttet, hvad vi skal gøre. Ganske vist taler den danske oversættelse af en række bibelske salmer om, at Gud styrer alt, men det er en fejloversættelse af det hebraiske *verbum* יְהוָה .

Leif Andersens¹¹ teologiske baggrund for forsynslæren er en spænding mellem Guds eneherredømme og verden som kampplads mellem Gud og Satan. I GTs skrifter er Guds eneherredømme betonet, mens NT tildeler Satan en mere selvstændig rolle og dermed betoner det dualistiske. Dog således, at i den troendes liv og menighedens liv vil Guds eneherredømme og forsyn slå igennem på den måde, at selv modgang og lidelse vil tjene Guds evige plan. Hele Bibelen er skrevet med denne dynamiske spænding mellem Guds eneherredømme og Satan som denne verdens fyrste. *Gud har fravalgt den absolutte almagt*. Hans almagt er en kæmpende

almagt.¹²

Til forskel fra Jørgen Sejergaard mener jeg ikke, man kan tale om et frirum, som ikke er undergivet Guds herredømme, og til forskel fra Leif Andersen mener jeg ikke, at spændingen mellem Guds eneherredømme og Satans relative herredømme er en spænding mellem GT og NT. Men sammen med Sejergaard og Andersen er det også vigtigt for mig at fastholde den anden side af paradokset og spændingen i det bibelske gudsbillede, nemlig at Gud ikke er ond, har det moralske ansvar for det onde eller er den ultimative årsag til det onde¹³.

Der er forskellige måder på at formulere spændingen i dette paradoks. Peter Olsen siger det på den måde, at Gud har det *logiske* ansvar for det onde, men mennesket og Djævelen har det *moraliske* ansvar. Jens Bruun-Kofoed understreger samme sag med følgende ord:

Tanken om, at Gud også beslutter det onde vil stadig være uudholdelig, hvis han stod bag det onde på samme måde, som han står bag det gode. Men det gør han netop ikke. Her er det helt afgørende at fastholde andre udsagn om at Gud kun er god og derfor intet moralsk ansvar har for det onde, og at Gud, når han beslutter sig for at overgive mennesker i onde agents volds, ikke gør det af hjertet, men som sin fremmede gerning.¹⁵

Tor Johan S. Grevbo knytter også til ved Luthers sondring (i skriftet om den træl-bundne vilje) mellem den skjulte og åbenbare Gud ved at bruge Luthers udtryk om Guds masker.

Å betragte Djævelen som Guds fjende, krever ingen særlig dyb teologi og fromhed. (..) Å se ham som en maske og redskab for noe Gud vil ha udført i verden, er en langt mere krevende tanke.¹⁶

Men ifølge Grevbo ligger der et stort og rigt sjælesørgerisk potentiale i Luthers sjælesørgeriske tilrettelæggelse af de spændingsfyldte modsætninger i Gud.

3. Guds forsyn og det onde i de poetiske skrifter i GT

I det følgende afgrænser jeg mig til tre GT-skrifter som kilde og inspiration for forkyndelse og sjælesorg i mødet med det lidende menneske. Det skyldes, at her kommer på tre forskellige måder spændingen mellem Guds almagt og det lidende menneske klart til udtryk. Jobs Bog, Prædikereens Bog og Salmernes Bog er meget forskellige. Men de er fælles om at rumme spændingen mellem det teocentriske (Guds ord og gerninger) og det antropocentriske (den menneskelige respons på og refleksion over Guds gerninger).

a) Jobs Bog

I de indledende to kapitler af Jobs Bog er der samlet en række væsentlige temaer, som berører vores emne. Skriftet introducerer de to centrale aktører i den usynlige verden, Gud og Satan. Satans magt og virksomhed er underordnet Guds magt og herredømme. Det er Gud, der tillader Satan at ramme Job med lidelser og modgang, men også Gud, der sætter grænser og siger ”hertil og ikke længere”.¹⁷ Job og hans venner bliver på intet tidspunkt indviet i den guddommelige diskussion mellem Gud og Satan. Da ulykkerne vælter ned over Job, er de jordiske faktorer blandt andet morderiske *sabæere*, naturkatastrofer m.v. Jobs reaktion i mødet med sit tab og sygdom er tankevækkende. Han forholder sig ensidigt til Gud i mødet med lidelser, ondskab og sygdom. Det er Herren, som både giver og tager. Han modtager såvel godt som ondt af Guds hånd (Job 1:21 og 2:10).¹⁸ Dermed betones Guds eneherredømme og styre af alle ting.

Hvis Jobs Bog var sluttet her, ville Job optræde som en god muslim, der bøjer sig for Allahs vilje i underkastelse og tilbedelse. Nu indfører Jobs Bog en lang række dialoger, hvor Jobs venner kommer med enkle årsagsforklaringer på Jobs modgang, og hvor Job selv tager livtag med det store spørgsmål om, hvordan han, som ikke har grove eller hemmelige synder på samvittigheden, må rammes af disse lidelser. Gennem kamp og krise når Job til det resultat, at der ikke er nogen, der har ret i forhold til sin Skaber, og at der ikke er noget menneske, der har indsigt og forstand til at forstå og forklare Guds suveræne handlemåde. Jobs Bog indeholder også håbet om og troen på en løser, der skal frikøbe og redde ham, og den slutter med en genoprettelse og jordisk velsignelse efter de onde dage.

Hermed ender Jobs Bog med et gudsbillede, der rummer en række paradokser. Jobs forudsætning og udgangspunkt er, at Gud er god og vil ham det godt. Det er baggrunden for hans klage og anklagende spørgsmål. Samtidig er Gud den suveræne hersker over naturen og skaberværket, både i dets vælde og herlighed, men også i dets grusomhed og ødelæggende magt (F.eks. Job 39:30). Gud er også den, der styrer og leder menneskets historie. Selv voldsmand er på en skjult og gådefuld måde redskaber for hans styre og tilskikkelser i Jobs liv. Vender vi os til den antropocentriske vinkel, altså hvordan Job erfarer og tolker det, som sker, så siger han, at selv om lidelser og modgang er sendt af Gud, så fatter han ikke Guds handlemåde, og han oplever den uretfærdig. Men i lyset af mødet med Guds tale erkender Job til sidst, at et menneske er for ringe og for uvidende til at gøre sig klog på Guds handlemåde, og i det lys er Jobs konklusion, at ingen med rette kan anklage Gud (Job 40:3-5 og 42:1-5). Endelig er der i

Jobs Bog et skarpt opgør med vennernes hjemmelavede forklaringer på, hvorfor Job måtte lide (Herren sagde: ...I har ikke talt sandt om mig, sådan som min tjener Job har gjort det (42:7)). En enkel årsagsforklaring på, hvorfor nogle mennesker må lide, afvises dermed meget markant.

I de lidelser, som overvældede Job, var Gud, Satan, onde mennesker og naturkatastrofer på én og samme tid subjekt. At en ulykke eller ugerning på én og samme tid kan have Gud og Satan som subjekt, og at Gud i sin suverænitæt ikke blot bruger menneskelig godhed men også menneskelig ondskab i sin vilje og virke, er en gåde og et paradoks, som vi aldrig kan trænge til bunds i.¹⁹ Men det, som er vigtigt for forkyndelsen og sjælesorgen, er den udfordring, der ligger i Jobs eksempel, at han tog sin ulykke af Guds hånd. Mister vi dette udgangspunkt, mister vi noget væsentligt.²⁰

b) Prædikerens Bog

I Prædikerens Bog profileres sondringen mellem det teocentriske og antropocentriske. Mens gudstalerne i Jobs Bog især fokuserer på Gud Herren som den, hvis almægt og suveræne styre udmøntes gennem skaberværket og naturen, så funderer Prædikereren over det, der sker i menneskehedens liv og historie, sådan som det tager sig ud fra den analyserende iagttagers vinkel, *under solen*. Han er ikke i stand til at finde en rød tråd eller en mening i det, som sker. Tværtimod er hans konklusion igen og igen, at alt er tomhed, meningsløshed. Samtidig er han prædikereren, forkynderen. Han forudsætter, at Gud er der, at han styrer og virker med i alt det, som sker, og at han tildeler det enkelte menneske den livsbane og den portion af medgang og modgang, som tjener hans plan. Paradokset profileres: *"Ligesom du ingen viden har om vindens vej eller om*

fosteret i den svangres liv, sådan har du heller ingen viden om Guds gerning, han som gør alting" (Præd 11:5). Gud *"har gjort alting godt og rigtigt i rette tid"*, men mennesket er ikke i stand til *"at finde ud af noget som helst af, hvad Gud gør"* (Præd 3:11). Mennesket oplever dets tilværelse som en blanding af tider med godt og tider med ondt, sådan som det siges i det kendte afsnit i Præd 3. Pointen er at sige, at alt har sin af Gud fastsatte tid. Det, som hænder i et menneskeliv, ser tilfældigt og meningsløst ud. Fra den menneskelige vinkel er der ikke nogen rød tråd. Men alt er virket, styret og tilmålt af Gud, og vores tider er i Guds hånd (jf. Sl 31:16). Det markante for Prædikerens Bog er, at begge dele siges samtidigt og betonet: Gud er den, som virker alt og styrer alt. Men mennesket forstår ikke Guds virke. Det tager sig ud som tomhed og tilfældighed. Her er et vigtigt materiale for forkyndelse og sjælesorg.

c) Salmernes Bog

De bibelske salmer forudsætter og udtrykker som et tilbagevendende tema, at Gud er den almægtige skaber og alhersker. Han leder naturens gang fra det mindste til det største. Han er historiens herre. Som sol og vind er hans redskaber og tjenere, er folkeslagenes herskere og magthavere redskaber i hans hånd, hvorigennem han fuldbyrder sin dom og sin frelse. Dette kommer til udtryk først og fremmest i hans ledelse af pagtsfolket, men også i forhold til folkeslagene og naturen.

Naturens kredsløb og årstidernes vekslen mellem sommer og vinter, tørtid og regntid er ikke blot et selvkørende kredsløb, der er årsag til frugtbarhed og vækst. Det er Gud, som lader solen stå op (Salme 19:2-7), det er ham, som giver regn og frugtbarhed til afgrøder og dyr. *"Du kroner året med gode gaver"* (65:10-14). Nu

er naturen i syndefaldets verden en sammensat og tvetydig størrelse. Naturen kan være grusom, livstruende og kan være gold ørken, destruktivt uvejr eller kan som ved syndfloden være livstruende og ødelæggende for skaberværket og mennesket. Set nedenfra, sådan som det sker i Prædikerens Bog, er naturen og historien en række af tilsyneladende tomme og tilfældige gentagelser, som ikke har nogen mening og rød tråd. I Salmerne er synsvinklen mere at hylde Gud som skaber og herre over alle ting. Her siges med klare ord, at Gud både er kilde til liv og død (104:29-30), til frugtbarhed såvel som tørke, til skaberværkets storhed og skønhed (Salme 8) såvel som junglelovens grusomhed (104:21). Naturen vidner om Guds godhed, gavmildhed og omsorg, men åbenbarer også en anden side ved Guds væsen, at han er dommeren (75:8). Det er han over pagtsfolket såvel som over alle folkeslag (82:8).

Allerede her kommer et nærliggende spørgsmål. Åbenbaringen af Guds storhed og Guds gerninger gennem naturen har et tvetydigt element over sig. Det åbenbarer, at Gud er god og gavmild og vil os det godt. Men åbenbarer naturen ikke også, at Gud kan være grusom og tilfældig og lunefuld? Nej, den slutning drages aldrig. Det skyldes, at åbenbaringen af Gud i naturen kobles sammen med åbenbaringen af Gud i ord og handling gennem pagtshistorien. Solen og himlen fortæller om Guds herlighed, men det gør Herrens lov og Herrens ord også (19:8ff). Guds ord er rent og fuldkomment og giver et entydigt billede af, at Gud er god og retfærdig. Naturens vidnesbyrd om Gud er ikke i sig selv entydigt. Vi har brug for åbenbaringen gennem Guds ord og gerninger i pagthistorien for at nå frem til, at naturens gavmildhed udtrykker Guds godhed, mens naturens grusomhed

udtrykker den dom og forbandelse, Gud har ladet ramme verden pga. menneskets skyld over for dets skaber.

En række salmer betoner det universelle ved Guds kongedømme. Han er ikke blot en lokal stammegud, men universets konge, Israels hyrde og alle folkeslagenes konge og hersker (Sl 136). Han er hele jordens og alle folkeslags konge (Sl 47:8-9), sådan som det også betones i en række kongesalmer (Sl 96-100). Et andet motiv, som nævnes igen og igen, er, at Guds kongedømme hele tiden eksisterer i kamp mod Guds fjender. Disse fjender kan være af mange slags. Det er jordens konger og hedningefolkene (Sl 2:1ff). Det er gudløse tåber og afgudsdyrkere (Sl 14, Sl 115). Når Gud skuer ned fra Himlen med sit altseende blik, så er der ingen retfærdig. Så er selv pagtsfolket troløst og fjendtligt indstillet mod dets skaber (Sl 14:3). Alle mennesker, også pagtsfolket, har brug for Guds tilgivelse, og dets håb er, at Gud gennem pagtens ord og løfte vil formidle denne tilgivelse og forsoning (Sl 32, Sl 51, Sl 103).

Fjenderne håner den, der lever i pagtens gudsforhold og tilbeder Herren som konge. Deres angreb mod Guds folk og Guds Salvende er et angreb mod Guds kongedømme. Her rammer vi lige ind paradokset og gåden ved Guds virke. På den ene side beskrives Gud som den almægtige konge, som kan og vil nedkæmpe alle sine fjender. På den anden side gør Gud det ikke her og nu, men pagtsfolket erfarer, at fjenderne plager dem og trænger dem fra alle sider. Fjenderne kan være onde mennesker. Det kan også være sygdom, ulykker, død. Gud er den, som kan overvinde alle fjender og vil gøre det i sin time. Ind imellem griber han ind her og nu med en konkret bønshørelse i forhold til konkret nød og konkrete fjender. Andre gange må salmisten vente

på Gud. Han bliver ved med at råbe og bede om hjælp. Han kan udtrykke frustration, vrede og tvivl over, at Gud ikke hører, og at tidspunktet for Guds indgreb trækker ud. (Sl 28:1: "Vær ikke døv for mig, vær ikke tavs imod mig", Sl 44:24: "Hvorfor sover du, Herre?") I visse salmer er grundtonen klage og smerte, i andre er det håbet og i den tredje gruppe skifter tonen fra klage til lovsang. Der trækkes igen og igen på erfaringer fra pagthistorien. Gud greb ind i fortiden med suveræn hjælp, når folket råbte. Folket erfarede Guds vrede og dom, når de brød pagten. Men som Gud greb ind med dom og nåde i fortiden, vil han gøre det igen (Sl 78 og 79).

Set fra den menneskelige erfarings vinkel er det en gåde, at Gud venter med sit indgreb. Der gives ingen forklaring på det. Forklaringen er ikke, at Gud Herren nok er mægtig, men ikke Almægtig. Om så alle jordens folkeslag rotter sig sammen mod Gud og Guds Salvete konge, så er det latterligt at forestille sig, at mennesker kan støde den Almægtige Gud fra tronen (Sl 2), eller at mennesker kan tilkæmpe sig selvstændige områder af tilværelsen, som er unddraget Guds herredømme. I det enkelte menneskes liv er og forbliver det en gåde, at Gud er alherskeren, og samtidig at han ikke her og nu kommer pagtsfolket til undsætning i dets nød. Det er også en gåde, at Gud er hele jordens konge (Sl 47:8), men at det udvalgte folk har meget beskeden størrelse i forhold til de politiske stormagter. I Salmernes Bog er Guds universelle kongedømme genstand for tro og tilbedelse og hyldest, men det er ikke umiddelbart tilgængeligt for den menneskelige erfaring.

d) Sammenfatning og perspektivering – nogle vigtige temaer for sjælesorg og forkyndelse

NT kender til samme spænding som den, jeg her har skitseret i Salmernes Bog. Men i den nye pagt er fjenden ikke primært jordiske fjender. Det kan være jordiske fjender, som når menigheden (Ap G 4:25-28) siger, at det verdensomspændende oprør mod Herren og hans Salvete, som Sl 2 taler om, er identisk med, hvad Herodes, Pilatus, folkene og Israels stammer gjorde ved at korsfæste Jesus og udførte "*det, som din hånd og vilje forud havde bestemt skulle ske*". Ef 6,11 taler om det kristne liv som en åndelig krigsførelse, hvor kampen ikke er mod mennesker, men mod Djævelen og hans håndlangere i den usynlige verden. Forskellen på GT og NT er, at i GT er fjenderne primært jordiske, i NT er de primært åndelige fjender. Men hvad enten fjenderne er jordiske eller åndelige, består det samme paradoks. Kristus er den, der har al magt både i den synlige og i den usynlige verden. Samtidig kaldes Satan denne verdens fyrste, og han hærger verden med død, ødelæggelse og vold. Hvorfor Kristus som den Almægtige ikke her og nu nedkæmper alle fjender, jordiske og overjordiske, gives der ikke en udtømmende forklaring på. Også det NT-lige gudsfolk kender til klagen og til at spørge: "Hvor længe endnu, Herre?" (Åb 6:10).

Det stærke *teocentriske* træk i de poetiske skrifter er en del af den skriftbegrundelse og skriftmateriale, som har spillet en stor rolle i formidlingen af temaet Guds forsyn i den lutherske tradition. Gud Herren styrer alt det, som sker, virker med i alle ting og fører det enkelte menneske og folket mod sit mål som den gode hyrde,

han er (Sl 23). Gud er den faste borg og et tilflugtssted midt i den kæde af modgang og modgang, af lykke og ulykke, som et menneskeliv er (Sl 31:2ff). Der sker ikke noget, som er unddraget hans plan og vilje. Der er håb i livets mest håbløse situationer, fordi Gud er der, og fordi Gud er Alherskeren. Uanset hvilken situation vi lander i, glemmer Gud ikke de hjælpeløses skrig (Sl 9:13) og svigter ikke den bedende. Her og nu kan det godt være, at fjenderne håner og triumferer, men Gud redder den svage på ulykkens dag og lukker munden på al hån og spot (Sl 41). Selv når lidelse og død rammer et menneske, er det Guds virke og vilje. Han, som giver livet, er også den, der tager det tilbage (Sl 90:3; Sl 104:29). Modgang og modgang udtrykker Guds skjulte dom og nåde mod en skyldig menneskehed (Sl 90).

Samtidig er der et stærkt *antropocentrisk* træk, hvor der sættes ord på de menneskelige erfaringer, tvivl, smerte, utålmodighed, lidelser, forfølgelser, alderdom, død og tab og følelse af gudsforladthed. Som Job og Prædikeren ikke forstår Gud, forstår salmisten ikke Guds styre. Gud har magten, men tøver med sit indgreb, og det føder spørgsmålet: "Hvor længe endnu?" Gud har lovet at velsigne med jordisk og timelig velsignelse til den, der holder sig til pagten, men salmisten oplever, at det er den gudløse, der opnår fremgang, velstand og velsignelse (Sl 73). De hånlige kritiske spørgsmål, som pagtsfolket får fra hedninger, møder han indimellem fra sit eget sind, fordi Guds indgreb udebliver (Sl 42).

En markant forskel på Bibelen og Koranen er, at mens begge religioner betoner det teocentriske i gudsbilledet, at Gud er eneherskeren, så er det antropocentriske træk stort set fraværende i Koranen. I Islam skal mennesket bøje sig og underkaste sig Allah i bøn og tilbedelse, også

når man ikke forstår Allahs vilje og vej. I den jødiske og ikke mindst i den kristne tradition får erfaringen af tvivl, protest, smerte og lidelse på en helt anden måde selvstændig spalteplass i de normative skrifter og dermed i forkyndelse og sjælesorg.²¹

4. Guds forsyn og styre – en række iagttagelser og udviklings-træk fra Den Danske Salmebog

Hvor stærk en impuls de tre poetiske skrifter i GT har haft i den lutherske kirkes forkyndelse og gudstjenestetradition i Danmark, tydeliggøres i DDS. Mange danske salmer er gendigtninger af bibelske salmer med et nyttestamentligt perspektiv og en anvendelse ind i salmedigterens livshistorie og samtidshistorie²². DDS er inspireret af hele kirkens historie og reflekterer ikke mindst den lutherske kirkes historie fra reformation, ortodoksi, pietisme, vækkelse og til moderne tid. Den er inddelt, sådan at efter nogle få lovsange kommer en række salmer knyttet til første trosartikel og med overskriften: Skabelsen og forsynet. Men temaet Guds forsyn findes på tværs af hele DDS. Jeg vælger i det kommende at fokusere på en række kendte og repræsentative salmedigtere fra den lutherske kirkes historie.

En af de ældste salmer²³ i DDS er 435: Aleneste Gud i Himmerig. Her siges det: "Du alle ting har i vold og magt,/ det alt må frem, som er din agt/ thi frygte vi ingen fare." Dermed er et tema slået an, som kom til at spille en stor rolle i den lutherske kirkes salmetradition.

a) Luther og ortodoksien

Der var intense diskussioner om det teologiske indhold i forståelsen af Guds almagt, styre og forsyn på reformationstiden og i ortodoksien. Luthers skrift om den trælbundne vilje fra 1525 og forståel-

sen heraf stod centralt i denne debat. I salmedigtningen finder man nogle af disse teologiske emner anvendt og appliceret i en meget enkel form, og det tydeliggør på mange måder de sjælesørgeriske konsekvenser af de teologiske positioner.

Det er naturligt at starte med de danske oversættelser af Luthers (1483-1546) salmer. Mange af disse er gendigtninger af bibelske salmer, aktualiseret ind i reformatorens og den kæmpende kirkes liv. Det gælder 336: *Vor Gud han er så fast en borg*, 338: *Var Gud ej med os denne stund*, 496: *Af dybdens nød o Gud til dig*. Den røde tråd i disse salmer er en stærk tiltro til Guds hjælp i nød og fare. Guds folk har mange fjender. Den egentlige fjende er Satan, men denne har sine jordiske håndlangere i pavekirken og de politiske magthavere, der vil udslette reformationen med vold. Gud formår at bevare os, selv om det måske vil lykkes fjenderne at tage *vores liv, gods, ære, barn og viv*. Fjenden kan rase, men et suverænt ord fra Guds mund kan fælde ham. Disse salmer forudsætter og udtrykker Guds Almagt og forsyn. Gud er den, som bevarer mig gennem nød og fare. *Jeg lever, til Herren mig kalder* (543:1). Sammenlagt profilerer disse salmer paradokset: Den ydre virkelighed er, at reformationen trues af fjender og deres militære magt. Samtidig er den usynlige virkelighed, at hvis Luther og de lutherske kristne bliver dræbt, er det Herren, der kalder dem hjem. Luthers salmer om dette emne illustrerer, hvordan teologiske emner altid havde en eksistentiel dimension hos Luther.

H. C. Sthen (1544-1610) betoner, at døden er Guds tilskikkelse. 489:2: når Gud det skikker, og det sker, at jeg til ham skal fare. Lidelser og modganger ikke blot tilfældige hændelser, men er det kors, Gud har lagt på menneskelivet. 499:3: ”Mit kors har jeg og draget/ med stor

besværlighed,/ som Gud det har behaget, hvad gavnligt er, han ved.” 679:4: ”Du agter på,/ om dine små/ det ilde eller vel skal gå.” Derfor har vi brug for at bede som i alle fem strofer af 736: ”Gud give os lykke og gode råd/ din nådes lys os tilsende.” Eller 738:8: ”Min velfærd, ære, sjæl og liv/ jeg troskab vil dig befale.” Det er jo lettest at tro på Guds forsyn, når man erfarer beskyttelse mod farer. Men selv når Gud i sit forsyn leder gennem lidelser, modgang og død, så har Gud en positiv og god hensigt med det.

Samme tone findes hos Paul Gerhard (1607-1676). Han skrev i trediveårskrigens tid i det hårdt trængte Berlin i en meget ulykkelig periode af Nordeuropas historie, hvor hans egen familie har gennemlevet store tab. Midt i det hele udtrykker han en ukuelig tiltro til, at alt, hvad der sker ham, er tilmålt og sendt af Gud med en positiv hensigt. I *Befal du dine veje* (36) skriver han, ”og hvad du har for øje,/ det sker, o stærke Gud,/ og alting sig må føje,/ dit råd at føre ud” (*strofe 3*). I strofe efter strofe opmuntrer Gerhard til at have tillid til, at Gud råder over alle ting. Midt i *hjertesorgen* må Guds børn have tro på, at Gud ved bedst, han ved altid råd og han vender alt til det bedste. Dette siges tilspidset i 37:1: ”han synes streng, men er det ej, hans straf er selv en nåde.” V 3: ”Alt, hvad han gør, det ret er gjort og må til lykke føre, selv når han lukker glædens port og åbner sorgens døre.” Der er et stærkt teocentrisk præg over hans salmer. Han lægger ikke skjul på, at livets vilkår er modgang og trængsler, men udtrykker en stærk tro på, at alt, hvad Gud sender, er en del af hans omsorg. Gennem modgang og lidelse modnes Åndens frugter. 38,6: ”at, som du vil, så vendes/ al nød, hver kamp og sag,/ så alle dine veje/, hvor sært de slynge sig,/ dog fra hver afgrund dreje/ og gå til

Himmerig.” Det er Gud, som tilmåler den enkelte det mål af glæde og sorg, som er bedst for den enkelte (667:3): ”Sorg og glæde mig tilmåler/ han, som ved/ god besked/ om, hvad bedst jeg tåler.”

I Th. Kingos (1634-1703) kendte salme, *Sorrig og glæde* (46) om livets skiftende vilkår er hans konklusion: ”Lad da min lod og min lykke kun falde, hvordan min Gud og min Herre han vil.” Kingo bruger blandt andet billedet af menneskets livsvilkår som et sødt og bittert bæger, et menneske må drikke. Det er her underforstået, at det er Gud, der fylder bægeret: 644:4: ”Så er sorg til glæde lænket/ så er drikken mig iskænket/ besk og sød i livets skål, sådan er mit levnedsmål.” For den, som har det rette perspektiv, er bægeret fyldt med Guds nåde og gavmildhed. 743: 2: ”hver morgen i min skål/ en nåde uden mål/ til mig nedflyder.” Og v 7: ”Du bedst min trav og trang,/ o Herre, kender,/ tilmed er lykkens gang/ i dine hænder.” Livet kan være nok så brydsomt, men vi må komme til Gud med alt, selv vores sorg. 745:4: ”men mine suk du ej forsmår,/ og gråden, som i øjne står.”

Den fælles tendens i den nye reformationskirkes salmetradition er en stærk profilering af det teocentriske. Det skrøbelige, kæmpende og lidende menneske må hvile i Guds almagt, Guds skjulte vej og Guds styre af alle ting. Den tvivl, klage og protest, som verbaliseres i nogle af de bibelske salmer, klinger med, men er ikke så udtalt i denne periode.

b) Pietismen

Mens der hos Luther og i den lutherske ortodoksi er en betoning af troens objektive grundlag i den bibelske frelseshistorie og i nådemidlerne, sker der i pietismen en forskydning i retning af det antropocentriske. Troserfaringen og troens konkrete

frugter i bøn, fromhed og livsførsel betones. Det afspejles tydeligt i den store salmeskat, der blev til i det århundrede. Ikke mindst Brorsons salmer.

H. A. Brorson (1694-1764) tager direkte temaet Guds forsyn op i en salme: (19) ”O Gud fornuften fatter ej/ dit forsyns skjulte nåde/ den ubegribelige vej/ og underlige måde/ at føre dine helgen på” og v. 5: ”Så før os ved din egen hånd/ som du det bedst kan finde../ at hvordan du os føre vil/ så er din vej og måde/ os at råde/ hvor hårdt det end går til/ dog idel nåde, nåde.” Det med, at vi ikke forstår Guds forsyn, især ikke i selve situationen, hvor livet gør ondt, nævner Brorson flere gange: 23:4: ”kan jeg det forud ej forstå/ til sidst jeg dog skal kende / at det er idel trofasthed/ hvor han mig fører op og ned:/ det er min troes anker.” Guds forsyn er genstand for tro, ikke for erkendelse. Men det er et hvilepunkt for et skrøbeligt og sårbart menneske: (43, 3) ”at Gud i Kristus dig udvalgte/ og alle dine tårer talte/ har udmålt al din gang og vej.” Når Gud lader kors og lidelse ramme os, da har Gud en positiv lektie at lære et menneske: (109,6) ”når hjertet sidder mest beklemmt/ da bliver frydens harpe stemt/ at den kan bedre klinge.” I det lys kan Brorson næsten trodsigt synge: (578,6) ”Lad komme, hvad der vil/ jeg vil det alt bestride/ og intet andet vide/ end høre Jesus til.” Eller bede: (583,4): ”Lær vor Herres vej og måden/ som han fører sine på/ han vil styrke dem i nåden / når han synes tungt at slå/ Lever dog vor Gud endnu, /tier han, så tal kun du.” I en enkelt strofe samler han en række af de paradokser, der hører med til temaet Guds forsyn: (661) ”Gud ene tiden deler/ han sårer og han heler/ han kender småt og stort/ han intet ondt bestemte/ og intet godt forglemte/Alt, hvad han gør, er herligt gjort.” Gud er alherskeren, den alvirksomme og

alvidende og styrer alt i sin evige frelsesvilje mod sit gode formål. Her og nu forstår vi ikke Guds styrelse, men i eftertankens og i evighedens lys (til sidst) skal vi gøre det.

I den form for pietisme, der kommer til udtryk i Brorsons salmer, får såvel det teocentriske som det antropocentriske en udtalt plads. Guds forsyn kan vi ikke forstå, men i lyset af Bibelen og erfaringen kan vi i eftertankens lys se, at tugt og modgang dybest set tjener Guds plan.

c) Vækkelserne i 1800-tallet

Vækkelserne i 1800-tallet lånte teologisk gods fra såvel luthersk ortodoksi, herrnhutisme, pietisme og forgrenede sig i to store folkelige bevægelser, grundtvigianismen og Indre Mission.

Den uovertrufne store danske salmedigter i 1800-tallet er N F S Grundtvig (1783-1872). Hans store produktion af salmer blev kendt og brugt ikke blot i den grundtvigske del af vækkelsen, men også i Indre Mission og tilsvarende bevægelser. Grundtvig har en betoning af første trosartikel. Dette er også tydeligt i hans salmer. Naturens skønhed, storslåethed og gavmildhed vidner om Guds almægtige skabende og opretholdende gerning. Men samtidig er der noget usporligt over Herrens veje (18:2). Som Kristus gik over bjerg og strand, ild og vand og gennem mørkets rige, sådan fører Gud, som over alt mon råde, sine børn gennem nød og fare. Hos Grundtvig er udfoldelsen af første trosartikel en anledning til at forkynde Guds omsorg for alle ting og ikke mindst for sine børn (41). Når hjertet bliver uroligt og bekymrer sig, skal mennesket spørge sin skaber: "Er han ej din Fader, som råder for alt?/ Er ej dine tanker og hovedhår talt?" (44:1). Eller bede: "Frels da nu, Herre, giv lykke og held!/ Værket i dag er dit eget" (403:2). Hos Grundtvig siges det

med eftertryk, at når Gud handler med os og med verden i sin almagt og alvidenhed, gør han det af kærlighed: "Alt han kan og alt, han ved /gør dog alt i kærlighed" (480:1). Eller som det hedder til den modfaldne (656:7): "Og når al verden kaster lod/ om ære, liv og gods/ udfaldet står dog i Guds hånd/ hans engle står derhos." Selv detaljer, som fra erfaringens vinkel er tilfældigheder (lodkastning f.eks.), er ifølge Grundtvig undergivet Guds styre. I Grundtvigs gendigtning af Luthers julesalme, *Lovet være du Jesus Krist* (108) hedder det i tredje strofe: "du, som har skabt og styrer alt/ blev dog på skød barnlille kaldt."

B. S. Ingemanns (1769-1862) salmer rummer ikke en dyb teologi, men fik en folkelig gennemslagskraft på grund af sine stemningsfulde morgen-, aften og højtidssalmer. Også han kan berøre tanken om Guds forsyn: (543:2): "Jeg dør – og jeg ved, hvad time, det sker: / det sker i beskikkelses-stunden; / jeg dør, når mit øje fuldendelsens ser/ jeg dør, når ej døden mig truer mer/ men kilden til livet er fundet." Kamp, sorg, tvivl og klage er fraværende hos Ingemann. Guds forsyn er for ham noget trygt og godt.

Den store svenske salmedigter, Lina Sandell-Berg (1832-1903), er kun repræsenteret med en enkelt salme i Salmebogen. Salmen "Ingen er så tryk i fare" blev meget kendt som en salme for børn og er udbredt gennem søndagsskolebevægelsen. Egentlig er dens indhold ikke umiddelbart forståeligt for børn. Men forsynstanken er profileret: "Om han tager eller giver / samme fader han dog bliver / og hans mål er kun det ene / barnets sande vel at tjene." Flere andre salmer og sange af Lina Sandell handler om Guds forsyn og omsorg i nød og fare. Salmen *Kun en dag et øjeblik af gangen* rummer en stærk tro på Guds forsyn og omsorg. Den synges ofte til begravelser, selv om

den ikke er med i Salmebogen.

Den fælles tendens i vækkelsestraditionen er, at forsynstanken er integreret i og udtrykt i fromhedstradition, forkyndelse og salmer. Det gælder især Grundtvig, hvis teologi har et særligt eftertryk på første trosartikel.

d) Nyere danske salmer

Springer vi frem til nyere danske salmer²⁴, sker der en markant ændring. De eksplícitte henvisninger til Guds forsyn bliver mere utydelige. Der tales meget om livets sammensatte virkelighed, inklusiv lidelse, sorg og død. Men oftest i sammenhæng med, at Kristus var sandt menneske og led sammen med de lidende. (57, 197). Der kan godt bruges formuleringer om, at vi mennesker er i Guds hånd o.l., men tydeligvis tematiseres emnet Guds forsyn ikke på samme måde i moderne tid. Eneste undtagelse er Lisbeth Smedegaards Salme: *Gådefuld er du, vor Gud, du, som sender storme ud* (22), som indeholder en hentydning til Guds forsyn.

Den norske salmedigter, Svein Ellingsen (født 1929) er repræsenteret med 11 salmer i DDS. Hos ham er der en bevidsthed om Guds forsyn. Ikke med ord om, at Gud styrer alt og er den skjulte aktør, når lidelser og modgang rammer os. Men med mere bløde formuleringer. Herren er skjult til stede i mørket, lidelsen og døden, og selv i den situation er vi i *gode hænder* og kan hvile i *Guds fremtid*. Han taler om lidelse som *provens stund* og mørket som en *modningstid* (635).

Holger Lissner er måske den, som tydeligst udtrykker ændringen i forståelsen af forsynet i 371: ”Du fylder mig med glæde, for glæden er fra dig” og anden strofe: ”Du løfter op min smerte, så smerten er hos dig.” Mens tidligere tiders salmedigtere frimodigt sagde, at det er Gud, som sender og tilskikker både glæde og

smerte, er det for Lissner kun glæden, der har Gud som afsender. I praksis betyder det, at det ikke er forsynet, men andre dele af troslæren, især inkarnationen og håbet, der bliver budskabet til mennesker i sorg og krise.

Nævnte tendens fra DDS bekræftes af en omfattende undersøgelse, ved Einar Fog-Nielsen²⁵, af 927 begravelsestaler, holdt af et bredt udvalg af danske præster. Denne opsummerer:

Det betones i nogle taler, at Kristus har været i lidelsen og døden før os. Vi kan altid søge trøst og hjælp i troen på Gud, fordi Gud ved, hvordan det er at miste sin egen kære søn. En anden type taler griber fat i tanken om og troen på forsynet, altså at selv om vi ikke forstår det, der nu er sket, så har Gud nok sin gode mening med det.

Senere kommer der et eksempel med en smagsprøve fra en begravelsesprædiken, hvor det siges, at afdøde var en ”stor og varm personlighed, der havde sine ”rødder” solidt forankret i den søndagsskolekristendom, som hun mødte i barndommen på Ærø”. Senere siges det: ”Ketty troede fuldt og fast på, at hendes livsbane, og ”skæbne”, som hun selv sagde det, var bestemt – af ”ham deroppe”. Det levede hun på, og døde på”.²⁶ Ifølge Ejner Fog-Nielsen lever troen på Guds forsyn altså blandt en gruppe præster og kirkegængere, men hovedstrømmen betoner, at Gud er den medlidende far, der selv kender til at miste.

Fog-Nielsen mener altså, at enten forkynder præsterne Guds forsyn eller Gud som den medlidende far. Min pointe i det følgende er, at vi skal forkynde begge dele, og at det er i betoningen af de to samtidige temaer, at forkyndelsens sjælesørgeriske ærinde kommer bedst til udtryk.

e) Opsummering

Hvis vi ser bort fra de nyere salmer, er den fælles tendens, at den lutherske salmetradition har en udtalt og tydelig lære om Guds forsyn. Selv om der bruges et poetisk sprog uden teologiske eller filosofiske fagudtryk, markeres dette klart. Gud styrer ikke blot enkeltstående begivenheder, men *alt*, hvad der sker. Salmedigteren forholder sig *eksklusivt* til Gud, fordi han er afsenderen, der tilskikker såvel sorg som glæde. Hele det sammensatte menneskeliv, som er vores, er ikke styret af tilfældigheder og har end ikke i detaljer områder, hvor Gud er passiv. Det understreges ofte, at vi ikke forstår, hvad Gud gør. Det kobles sammen med troen på, at Gud har en positiv opdragende hensigt med de tilskikkelser, han lader ramme os.

I udfoldelsen af forsynslæren er der klare paralleller mellem DDS og de poetiske skrifter i GT. Skal man nævne en forskel, er det, at den antropocentriske erfaring af tomhed, meningsløshed og uretfærdighed, som får mund og mæle i de tre skrifter, ikke er så udtalt i DDS. Dette tema får først for alvor mund og mæle i de nyere salmer, som så til gengæld afsvækker temaet Guds forsyn.

5. Anvendelsen af forsynslæren i forkyndelse og sjælesorg ved dødsfald og begravelse

Guds forsyn og styre indebærer hans beskyttelse mod farer og hjælp gennem farer. Men hvad så, når ulykken sker og de pårørende samles i kirken til begravelseshandlingen og spørger, hvorfor Gud ikke hjalp? Kan forsynslæren integreres i sjælesorg og forkyndelse i denne situation? Jeg vover et svar med inddragelse af min egen pastorale erfaring.

Hvor er det moderne menneske i mødet med døden og sorgen? Lad mig tage

udgangspunkt i ansigter og livshistorier. I mine tretten år som præst ved Emdrup Kirke, en del af Københavns Nordvestkvarter, nåede jeg at bisætte eller begrave cirka 1000 mennesker. De fleste havde ingen eller en meget spinkel kontakt med kirken. De mange personlige samtaler afdækkede nogle mønstre, der siger lidt om det bagvedliggende livssyn.

”Hvorfor skulle det ske netop nu?” De fleste, som spørger sådan, sætter blot ord på deres fortvivlelse. Men bag spørgsmålet lurer én eller anden fornemmelse af, at der burde være en mening med det, som sker. Andre vil fastholde en ren tilfældighedstro. Mennesket er et produkt af en tilfældig udvikling i et tilfældigt opstået univers. At spørge efter mening er en misforståelse. Det handler om held eller uheld i livets lotteri.

En talemåde, som er gået ind i mange danskeres sprog, er, at ”så ville skæbnen, at ..” Skæbnen kan være forklaringen på såvel det, at man traf sit livs udkårne som at man fik rygerlunger eller en blodprop. For mange er det blot en talemåde og en variation af tilfældighedstroen. Men for nogen udtrykker det troen på, at der er mere mellem himmel og jord. Måske tyr man til horoskoper og stjernetegn, drømmetydning, fornemmelser og varsler. Menneskelivet er et stykke på vej styret af magter og kræfter, som den enkelte ikke er herre over.

En gruppe er præget af forskellige nyreligiøse forestillinger. De kan kombineres med folkereligiositet og skæbnetro eller kan være inspireret af hinduisme eller buddhisme. Så taler man om karma i stedet for skæbne, forbinder livet efter døden med reinkarnation osv.

Endelig er der en gruppe, som forholder sig til Gud i mødet med lidelse og død. For dem er tanken om Guds forsyn en del af deres virkelighedsforståelse.

Denne gruppe tilhører ofte den ældre generation, som har lært en række slidstærke salmer i skolen. De vælger ofte en af Gerhards, Kingos eller Brorsons salmer til begravelsen.

Som præst er min opgave i samtalen med de pårørende at lytte til de mange livshistorier og møde sorgens mange ansigter. Jeg lytter mig også ind på, hvad den enkelte relaterer deres livserfaringer til, hvad enten det er tilfældighedstro, skæbnetro, karmatro eller kristen tro. Så forsøger jeg, så langt det er muligt, at bruge den enkeltes livssituation som et udgangspunkt for en trinitarisk forkyndelse²⁷ om skabelsens Gud, om frelsen i Kristus og om livet under Åndens ledelse og med evigheden som mål. Dermed har jeg også markeret, at forkyndelsen af forsynet aldrig kan stå alene, men må integreres i hele tros læren med kristologi og eskatologi.

a) Guds forsyn – skabelsesperspektivet

Temaet Guds forsyn er en del af første trosartikel om Gud som den Almægtige skaber. Derfor kan det gøres gældende for alle mennesker²⁸ og ikke blot for den inderkreds, som har en bevidst og formuleret tro på forsynet. Begravelsesfølget oplever sig måske i ukendte kræfters vold og er rystet af den brutalitet, som ondskab, lidelse og død kan forvolde. I den sammenhæng skal vi forkynde, at vores livsløb både i gode og onde dage er i Guds hånd (Præd 3), og at intet sker uden Guds vilje og virke. Selv det, som vi oplever som tomhed, meningsløshed og uretfærdighed, kan i Guds hånd og virke tjene hans skjulte plan.

Den sjælesørgelige intension med forkyndelsen af Guds forsyn er at flytte fokus fra det *hvorfor*, som den lidende skriger ud i det tomme mørke i mødet med det meningsløse og uforståelige ved lidel-

sen, til det *hvorfor Gud*, som er det dirrende spørgsmål i Guds folks historie i mødet med lidelse og ondskab gennem hele det bibelske univers.

Prædikenen skal altså både sætte fokus på Guds almægtige virke og på den erfaring af tomhed og uretfærdighed, som vi mennesker oplever. Den skal endvidere være bevidst om de lutherske sondringer²⁹ og paradokser, så der sondres mellem Guds fremmede gerning og hans egentlige gerning, den skjulte Gud og den åbenbarede Gud, Guds maske og Gud selv, Guds evige vilje og hans forsynsvilje m.v.³⁰ At oversætte disse stringente teologiske sondringer til jævne danske ord og sjælesørgelige formuleringer er én af begravelsestallets udfordringer.

Nedtones eller forties forkyndelsen af Guds forsyn, havner man i et livssyn, hvor det onde sker tilfældigt eller har mennesket eller Satan alene som årsag. Det er sandt, at ud fra almenmenneskelig erfaring ser ulykker og lidelser ud til at have tilfældige årsager. Det er også sandt, at mennesker eller Satan er årsag eller kilde til megen ondskab. Men rendyrkes dette perspektiv, fornægtes Guds almagt og forsyn og mennesket overlades til tilfældighedstro, skæbnetro eller onde mennesker. ”Frikendes Gud for ethvert ansvar i lidelsen, bliver i virkeligheden *alt* taget fra os! Klagen tages fra os – for hvem skulle man rase ud over for ... Trygheden tages fra os – for hvordan skulle alle ting kunne samvirke til gode for os, hvis ikke alle ting kommer fra den gode.”³¹

b) Frelsesperspektivet – Gud blev én af os og døde til bedste for os

Jesu person rummer og samler det antropocentriske og det teocentriske. Han er den, som i sin almagt kan vække den døde Lazarus af graven. Han er samtidig den, som brister i gråd ved graven. Og

endelig er han den, der præsenterer sig som opstandelsen og livet, og som ved sit ord kalder Lazarus ud af graven. Jesus kender den menneskelige vinkel i mødet med lidelse, sorg og død. Han "blev i et og alt som sine brødre" (Hebr 2:17) og samtidig er han Gud lig og "den, som bærer alt med sit mægtige ord" (Hebr 1:3).

Også NT giver masser af spaltepads til den menneskelige reaktion på Guds ord og handlen. Disciplenes spørgsmål, tvivl, afmagt, vantro og utålmodighed reflekteres på mange måder i evangelierne. Paulus formidler i sine breve ikke blot sin tolkning af Kristus-begivenheden, men kæder den sammen med spørgsmål, indvendinger og refleksioner fra menighederne.

Her er for mig at se et vigtigt tema og et vigtigt materiale til brug ved begravelsestaler. En begravelsesprædiken skal ikke blot være et svar på spørgsmålet: Hvad vil Gud sige til os, der er samlede i kirken ved denne særlige anledning? Men forkynderen skal med støtte i det bibelske vidnesbyrd sætte sig i tilhørernes sted og sammen med dem sætte ord på sorg, tvivl og klage i forhold til Gud³². Der er ikke ét nutidigt spørgsmål eller udtryk for tvivl, anklage, vrede, protest, som ikke kan genfindes i det bibelske vidnesbyrd, ikke mindst i Salmernes bog. At Gud blev kød og blod og gennemlevede et menneskeliv med dets glæder og sorger og erfarede menneskelivets ultimative yderpunkter på sin egen krop, det er et tema, som er vigtigt at have med i såvel den sjælesørgeriske samtale som i forkyndelsen.

Gud er ikke blot den Almægtige. Han er den Afmægtige, der græder ved sin vens grav og som bliver berørt og grebet af al den lidelse og nød, som han mødte. Der er dødsfald, der sker så pludseligt og er så tragiske, at forkynderens opgave i

særlig grad er at stille sig sammen med de pårørende, og hvor prædikenen bør sætte ord på vores menneskelige vrede, sorg og smerte over, at et nyfødt barn måtte dø, en ung mor rives bort fra sin familie osv.

I forkyndelsen af Gud som den på en gang Almægtige og Afmægtige er mødestedet mellem begravelsesfølget og den kristne forkyndelse. Dødsfaldet skete ikke tilfældigt, men det enkelte menneske kan opleve det som tilfældigt. Det var Guds hånd, der styrede det, der skete. Men det oplevedes som en lunefuld skæbne. Erfaringen af onde dage og af døden er et udtryk for Guds kollektive dom over menneskeheden, at syndens løn er døden. Men det kan opleves, som om Gud er ond og vil mig og mine kære til livs. Under solen, altså fra den menneskelige erfarings vinkel, er der ikke nogen mening med de onde dage og med døden. Det opleves meningsløst og grusomt og er en del af tomheden ved at leve uden for Paradiset. Men vi er ikke de første, der oplever det. Hele det bibelske univers ånder af vidnesbyrd fra mennesker, der udtrykker tomhed, smerte, vrede, tvivl, anklage, vantro i mødet med ondskab og død. Bibelens Gud rummer den smerte og sætter selv ord på den i sin åbenbaring. Og Guds søn blev kød og blod og erfarede denne smerte på sin egen krop.

Nu som altid er Kristus-begivenheden frelseshistoriens klimaks og centrum, og i forkyndelsen af Kristus er påskebegivenheden centrum (1 Kor 1: 22ff). Korset udtrykker menneskelig ondskab, grusomhed og satanisk mørke, når det er værst. Men skjult for den almenmenneskelige erfaring handlede Gud, da Kristus døde og åbnede vejen til Paradis for det skyldige og lidende menneske. Korset er forsoningens sted, og er samtidig et mønster for den kristnes liv i verden og for Guds ageren gennem kors og lidelser. Gud er så

suveræn i sit styre og i sin handlemåde, at det, som er indbegrebet af ondskab, i hans plan og vilje kan blive en port til paradiset. Det viser korset, og derfor må en indbydelse til at komme med sin lidelse, sorg og smerte til Kristus nu som altid være et tema i forkyndelsen³³.

c) I Åndens værksted – fra det antropocentriske til det teocentriske

Tredje trosartikels temaer anvendt ved en begravelsesprædiken handler om Ånden, der gennem troen på Kristus binder os til en medvandring med ham, som er dødens overmand. Det handler om menigheden som en kreds af medvandrede omkring den, der sørger, og endelig handler det om eskatologien og evighedsdimensionen ved den kristne tro.

Forkyndelsen ved begravelsen knytter til ved den menneskelige erfaring af døden og sorgen med al den smerte og tomhed, som følger med. Men forkyndelsen skal ikke blive stående der. Indbydelsen til at komme til Kristus med sin smerte i bønnens form, at gennemleve sorgen i menighedens fællesskab i stedet for i ensomhed og perspektivet om kødets opstandelse og det evige liv er også relevante temaer ved en kristen begravelse.

Som Kristus er hos den sørgende som menneskeheden bror og er et lyttende øre til bønnens hjælpeløse sprog, er Kristus og menigheden medvandrere sammen med den sørgende og vil lede den sørgende gennem lidelser til herlighed. Denne bevægelse fra det antropocentriske til det teocentriske er på mange måder at bevæge sig fra erfaringens rum til troens rum. Døden og sorgen og den tvivl og smerte, som følger med, er nok så håndgribelige erfaringer. Troen på døden som en port til livets land for den, som søger Guds hjælp, er derimod udelukkende forankret i Guds ord og løfte og trodser al menneskelig

erfaring. At selv ulykkens dag i Guds hånd kan vendes til kærlig tugt og blive til et gode for den enkelte, er også noget, vi må tro og måske først efter mange år i eftertankens lys kan tage til os som en erfaring.

Det er ikke alt, der skal formidles i den korte, intense gudstjeneste, som en kirkelig bisættelse eller begravelse er. Der er en tid til sorg og klage, og der er en tid til nyorientering og perspektiv. Sådan er det på det sociale plan, og sådan er det med forkyndelse og sjælesorg. Ofte vil det være vigtigere ved selve begravelsen at sætte ord på sorgen og smerten, men i et fortsat følgeskab at sætte ord på det guddommelige perspektiv. Som troens fundament og hvile er uden for os og forankret i Kristusbegivenheden, sådan har det hjælpeløse og sårbare menneske, der har erfaret dødens magt, brug for en forankring og et perspektiv i Guds ord og løfte.

6. Konklusion

Guds almagt, styre og forsyn er et centralt tema i de poetiske skrifter i GT, men forenes på forskellig vis med, at der sættes ord på det lidende menneskes erfaring af tomhed, uret, klage og protest. I den lutherske salmetradition har denne paradoksale spænding mellem det teocentriske og det antropocentriske fået mund og mæle. I de sidste fem-seks årtier er temaet Guds forsyn blevet nedtonet eller helt fortiet. Det er andre temaer, der er i fokus, når kirken skal forkynde til lidende og sørgende mennesker.

Det er denne artikels tese, at hvis Guds forsyn reduceres til Guds omsorg og hjælp mod nød og fare, så overlades det moderne menneske i mørke stunder til tilfældighedstro, skæbnetro eller karmatro. Derfor må den klassiske forsynslære genoplives og formidles i forkyndelse og undervisning, sådan at mennesker kan

hvile i, at de er i Guds hånd og undergivet Guds styre og tilskikkelser i medgang og modgang. Dette må gøres med de sproglige og sjælesørgeriske nuancer, som ligger i Luthers tale om den skjulte Gud, sådan at den sørgende ikke sammenblender Guds virke og styre med menneskelig ondskab.

Specielt i forkyndelse og sjælesorg i mødet med efterladte ved dødsfald og begravelsesgudstjenesten skal kristen forkyndelse være bevidst om at inddrage læren om forsynet. Det skal man gøre, ikke blot når den sørgende er bevidst troende og har en forsynstro som en del af sin kristne bagage. Men fordi Gud er alle menneskers skaber, er han også fortsat den, der opretholder hvert menneskeliv, tilmåler det gode og onde dage og lader det møde hans dom og nåde gennem livets vilkår. Naturligvis vil det især være den troende og bedende, der kan gribe dette budskab. Men vi skal ikke af den grund isolere forsynslæren til noget, der kun gælder den inderkreds, der har denne forståelse med som en del af deres børnelærdom.

Med dette afgrænser jeg mig ikke mindst over for den direkte fornægtelse eller nedtoning af forsynslæren, som præger dele af den moderne teologi. Jeg afgrænser mig naturligvis også fra en hypercalvinistisk forsynslære, hvor Gud er ansvarlig for det onde på samme måde som han er ansvarlig for det gode. Jeg tilrettelægger også forsynslæren noget anderledes end Jørgen Sejergaard, som er meget tilbageholdende med at bruge forsynslæ-

ren til andet end at udtrykke Guds omsorg og beskærmelse fra nød og fare. I mødet med ulykker eller menneskelig ondskab gør han efter min mening Gud for passiv.

Trods stor inspiration fra Leif Andersens bog: *Gud hvorfor sover du?* tilrettelægger jeg på visse punkter forsynslæren på en anden måde end han. Leif Andersen sonderer mellem, hvad forkynderen kan sige til den troende og hvad han kan sige til den ikke-troende. ”Den, der har lagt sit liv i Guds hænder, kan vide, at Satan er besejret, og at der kun kan ske mig det, Gud har villet.”³⁴ ”Guds børns særstilling er et privilegium ... Vi, der er omsluttet forfra og bagfra, kan være vis på, at der aldrig vil møde os andet end det, der kommer fra Gud. Han er *min* ulykkes skaber.”³⁵

I forhold til de ikke-troende vil han derimod fastholde, at han ikke ved, om Gud er med i ulykker eller menneskelig ondskab. Til den gruppe kan han ikke bruge forsynslæren.

Det er en stor homiletisk og sjælesørgerisk udfordring at forkynde Guds styre og forsyn ind i en kultur, der langt ind i kirkens egne rækker er blevet fremmed for troen på Gud som den almægtige skaber, opretholder og som den, der styrer og tilskikker medgang og modgang i menneskelivet. Samtidig er der et stort potentiale til forkyndelse og sjælesorg at øse af både i de poetiske skrifter i GT og i den rige salmeskat i DDS, og det har været denne artikels hovedpointe at pege på det.

Noter:

1. Lars Sandbeck, *De gudsforladtes Gud. Kristendom efter postmodernismen* (Anis. København 2012), 11
2. Denne position er vokset frem i dele af den evangelikale bevægelse i USA fra midten i 1990'erne og er blevet kendt som Open Theism (Peter Olsen, 'Open Theism on Providence and Theodicy. An Arminianized Evangelicalism' (PhD. Københavns Universitet 2009), 11).
3. Den danske debat har i diskussionen om forståelsen af Guds forsyn ikke mindst handlet om forståelsen af en række formuleringer i Ord. Bog og Esajas bog. Jeg har valgt at overlade denne diskussion til andre og fokuserer i stedet på de skrifter, der umiddelbart er lettest at inddrage som tekster i en begravelseskontekst.

4. Jeg vælger at afgrænse mig til sidste udgave, som blev autoriseret d. 29. juli 2002, selv om det kunne være interessant også at forholde sig til tidligere udgaver af DDS samt den oprindelige form hos salmedigteren
5. Olav Skjevesland *Det skapende ordet. En prekenlære*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 18, s. 14. Leif Andersen, 2006, 8
6. *Luthers lilla katekes*, (Sjögren-Widing, 1990). Egen oversættelse.
7. I en hypercalvinistisk tradition tales der om Gud som syndens skaber og årsag, men det sker under protest fra den reformerte hovedstrøm. Se M. S. Horton i artiklen: *Reformed theology vs. Hypercalvinism*. <http://www.ligonier.org/learn/articles/reformed-theology-vs-hyper-calvinism/> [2014-10-08] Hovedstrømmen i den reformerte tradition vil ligesom de lutherske sige, at Gud ikke er syndens eller syndefaldets årsag. The Westminster Confession of Faith (190-194, artikel 5) formulerer det på denne måde: IV. The almighty power, unsearchable wisdom, and infinite goodness of God so far manifest themselves in His providence, that it extends itself even to the first fall, and all other sins of angels and men; and that not by a bare permission, but such as has joined with it a most wise and powerful bounding, and otherwise ordering, and governing of them, in a manifold dispensation, to His own holy ends; yet so, as the sinfulness therefore proceeds only from the creature, and not from God, who, being most holy and righteous, neither is nor can be the author or approver of sin. Se http://www.reformed.org/documents/wcf_with_proofs/ [2014-10-08]. Det samme siges i Belgic Confession fra 1561, hvor det i artikel 13 om Guds forsyn hedder: Yet God is not the author of, and cannot be charged with, the sin that occurs. <http://www.crcna.org/welcome/beliefs/confessions/belgic-confession> [2014-10-08]
8. Trygve Mettinger *Namnet och Nävaron* (Örebro: Libris, 1997), 190-194.
9. Kurt Christensen *Lydighed eller lovsang. Om Islam og kristendom* (Frederica; Kolon, 2013), 212-213.
10. Jørgen Sejergaard. Foredrag, Bethesda. København. 30. 11 2013. <http://moodle.dbi.edu/mod/folder/view.php?id=370>
11. Leif Andersen er én af de teologer, som i dansk sammenhæng har formuleret mest om temaet Guds almagt og forsyn. Han bog *Gud hvorfor sover du?* udkom første gang på Lohse forlag, Fredericia i 1987. Siden er den udkommet i en række oplag og blevet udgivet på en række forskellige sprog. Sidste danske udgave kom i 2012 på Lohse forlag.
12. Jf. artikel af Leif Andersen i ”Kristendommen giver ikke enkle svar på lidelsen” <http://www.religion.dk/synspunkt/kristendommen-giver-ikke-enkle-svar-p%C3%A5-lidelsen> [2014-10-08].
13. Den centrale artikel i den lutherske bekendelse er CA artikel 19: Om syndens årsag lærer de, at skønt Gud skaber og opretholder naturen, er det dog de ondes vilje, der er årsag til synden. Regin Prenter, *Kirkens lutherske Bekendelse*. (Fredericia: Lohse Forlag, 1978), 171-177. Prenter har en overbevisende argumentation om, at dette skal forstås som et rent paradoks. Gud er virkelig den, der styrer alt med sin almagtsvilje. Ud fra det vil logikken slutte, at så er Gud også syndens årsag. Men det er en slutning, som hverken Skriften eller reformatorerne drager. I stedet fastholder de sammen med betoningen af Guds almagtsvirke, at mennesket og Djævelen er årsag til det onde. ”At de onde med deres vilje gør oprør mod Gud indebærer ikke, at de derved begrænser Guds gode viljes magt” (s 176).
14. Foredrag, Bethesda. København. 30. 11 2013. <http://moodle.dbi.edu/mod/folder/view.php?id=370> [2014-10-08].
15. ”Gud er god, men bruger det onde” i *Budskabet*, Årgang 150 (Januar, 2014).
16. Tor Johan S. Grevbo, *Guds masker i Sjelesorgen: hvordan forholde seg til det guddommelige maskespill teoretisk og praktisk?* Skriftserien Koinonia, nr. 5 (Vikersund: Institut for sjelesorg, 2003), 46-47.
17. Dette svarer til de formuleringer, der bruges i to andre bibelske skrifter med et universelt perspektiv, Daniels bog og Johannes Åbenbaring. Her siges igen og igen, at Gud tildeler det eller det verdensrige eller ødelæggende magt til at handle ondt og destruktivt inden for bestemte rammer, og at Gud efter en tid fratager dem deres herredømme.
18. Leif Kjølner Rasmussen, *Jobs bog* (København: Credo Kommentaren, 1994), 50: ”I ulykkerne, der kan ligne naturlige hændelser, ser han Guds hånd. Der sker nemlig intet tilfældigt i denne verden. Alt er styret af Gud.”
19. Peter Olsen (‘Open Theism’, 122) forklarer ved at indføre ordet *kompatibilisme*: “But since God works all in all, even the evil deeds in the godless, somehow God works compatibilistically from within the will of Satan in such a way that Satan works compatibilistically from within the will of godless human beings in such a way that they themselves choose what is evil!” Leif Andersen accepterer, at Gud kan virke kompatibilistisk gennem menneskers godhed, men afviser kategorisk, at Gud kan virke kompatibilistisk gennem menneskelig ondskab. Det har sammenhæng med, at han lige så kategorisk afviser Piepers sondring mellem, at Gud medvirker ved onde menneskers handling, for så vidt den er handling, men ikke for så vidt den er ond. Leif Andersens ærinde er at fastholde Guds absolutte godhed og modsætning til alt ondt. Men efter mit skøn kommer han til formulere sig så kategorisk, at han ikke kommer til rette med de formuleringer, der er brugt i Job 1-2, hvor samme handling både er Guds prøvelse, Satans angreb og menneskelig ondskab. Det mærkelige er, at Leif Andersen i 1987 uden at bruge ordet kompatibilisme formulerer selve sagen: ”Naturligvis må det være frustrerende at være djævel på de betingelser. Tænk at skulle tigge og plage Gud ... om lov til at pine hans børn [...] Og når han endelig får lov og ivrigt halser af sted for at plage os på præcis den måde og i det omfang, han har fået stukket ud, må han bagefter se i øjnene, at han kun har udført Guds gode gerning” (*Gud hvorfor sover du?*, 43).

20. For Leif Andersen i *Gud hvorfor sover du?*, 1987, 62-69 kulminerer Jobs bog netop med, at Job får blikket rettet fra selve sin ulykke til ulykkens skaber. ”Og der – hos sin tugter! – bliver han endelig tryg. Tryg midt i trængslen” (*Gud hvorfor sover du?*, 69). Nicolai Winther-Nielsen gennemgår også en række nøglevers i Jobs bog, men betoner det modsatte. Jobs lidelse er nok tilladt, men ikke sendt af Gud. Foredrag, Bethesda. 29. nov. 2013. <http://moodle.dbi.edu/mod/folder/view.php?id=370> [2014-10-08].
21. Kurt Christensen, *Lydighed eller lovsang*, 346ff.
22. Helge Dahn, *Salmehåndbogen*. 1984.
23. Det græske forlæg går tilbage til det 2. århundrede.
24. F.eks. Hans Anker Jørgensen (født 1945): 6 salmer, Johannes Møllehave (født 1937): 2 salmer, Lisbeth Smedegaard Andersen, (født 1934): 6 salmer, Holger Lissner, (født 1938): 8 salmer.
25. Ejnar Fog-Nielsen *At sige verden ret farvel En analyse af prædikener ved 927 begravelser* (Skjern: Den danske Præsteforening, 2006), 37.
26. *At sige verden ret farvel*, 107
27. Børge Haahr Andersen, *Evangeliet i livets overgange* (Hillerød: LogosMedia Forlag, 2004). Her uddyber jeg, hvordan forkyndelse både skal være forankret i den bibelske tekst og møde den enkelte der, hvor han eller hun er. Jf. Berit Okkenhaug og Olav Skjevesland, *Våre tider i Guds hånd. Kirkens tjeneste ved dåb, konfirmasjon, vigsel og gravferd* (Gjøvik: Verbum, 1997). Udtrykket trinitarisk forkyndelse er hentet fra Olav Skjevesland *Det skapende ordet*, 20.
28. Jf. Paulus’ tale på Areopagos, ApG 17,22ff.
29. Kilden til de lutherske sondringer er Luthers udredning i Skriftet om den trælboundne vilje. Ordvalget varierer i den senere tradition fra ortodoksi til pietisme
30. I den danske avisdebat blev sætningen, at Gud står bag det, der skete på Utøya isoleret i nogle overskrifter. Dette gjorde, at både Peter Olsen og undertegnede blev hørt sådan, at vi formidlede et gudsbillede, hvor Gud er ond eller moralsk involveret i ugerningen på Utøya. Selv om vi begge forsøgte at betone, at Gud ikke dermed er årsag til det onde eller ansvarlig for det onde, er anklagen blevet stående. Lars Sandbeck *De gudsforladtes Gud. Kristendom efter postmodernismen* (København; Anis, 2012), 11. Dette er efter mit skøn årsagen til Jørgen Sejergaards radikale anklage om, at vi står for et reformert kætteri, der ligger Islam nær. Foredrag, Bethesda.
31. Leif Andersen, *Gud hvorfor sover du?*, 95.
32. Leif Andersen, *Gud hvorfor sover du?*, 33f.
33. Jf. Nicolai Techows foredrag på konference om Guds forsyn og det onde. 29. november 2013. http://moodle.dbi.edu/pluginfile.php/1315/mod_folder/content/0/ForsynNicolaiRafaelTechow.mp3?forcedownload=1.
34. Kristeligt Dagblad, 8.10. 2010.
35. *Gud hvorfor sover du?*, s. 40.